

Зміни приголосних

1. Чергування звуків відбувається при творенні слова або його відмінюванні.

Найпоширенішими в українській мові є такі чергування приголосних:

- а) **г — з — ж**: нога — нозі — ніжка, бігти — біжу, казати — кажу;
- б) **к — ц — ч**: рука — руці — ручка, пекти — печу, криниця — криничний;
- в) **х — с — ш**: вухо — у вусі — вушко, колихати — колишу, носити — ношу;
- г) **г — дз — дж**: герлига — герлидзі — герлидженька, Грига — Гридзі — Гриджин.

Проте замість закономірного **ч** вимовляємо й пишемо **ш** у словах рушник, рушниця, мірошник (від мірка), торішній (від торік), соняшник (від сонце), сердешний “бідолашний” (від серце, але: сердечний “серцевий”, “щирий”). В інших подібних випадках незалежно від вимови пишеться буква **ч**: молочний, пшеничний, сонячний, ячний, ячня.

У дієслівних основах, крім того, чергуються ще такі приголосні:

- а) **д — дж**: ходити — ходжу, походжати (винятки: завадити — заважати, привидітися — ввижатися);
- б) **зд — ждж**: їздити — їжджу, переїжджати;
- в) **зк — жч**: брязкати — бряжчати;
- г) **т — ч**: платити — плачу, розплачуватися;
- г) **ст — щ**: пустити — пущу, випущений;
- д) **ск — щ**: тріскати — тріщати.

В інших частинах мови чергується **д — ж** (а не **д — дж**, як у дієсловах): огородити — огорожа, уродити — урожай, переходити — перехожий, погода — погожий, правда — справжній.

2. При додаванні суфіксів **-ськ-**, **-ств-** зливаються в один звук такі приголосні (і це позначається на письмі):

- а) **г, з, ж + с = з**: Буг + ський = бузький, Кавказ + ський = кавказький, Париж + ський = паризький; убог + ство = убозтво, боягуз + ство = боягузтво;
- б) **к, ц, ч + с = ц**: козак + ський = козацький, Кролевець + ський = кролевецький, Гадяч + ський = гадяцький; калік + ство = каліцтво, молодець + ство = молодецтво;
- в) **х, с, ш + с = с**: чех + ський = чеський, Одес + ський = одеський, Сиваш + ський = сиваський; птах + ство = птаство, товариш + ство = товариство.

Винятки становлять деякі прикметники, утворені від іншомовних власних назв: *баскський, меккський, тюркський, казахський, ла-маніський, кандалакшський, нью-йоркський, чикагський, герцогський*.

Перед суфіксом **-ськ(ий)** м'який знак не ставиться: кінь — кінський, Прип'ять — прип'ятський, Бершадь — бершадський. Але після л м'який знак пишеться завжди: генерал — генеральський, Хорол — хорольський.

В інших випадках на письмі суфікси **-ськ-**, **-ств-**, як і кінцеві приголосні твірних основ, залишаються без змін.

Якщо твірна основа закінчується на **т** або **д**, то у вимові відбуваються зміни, які, проте, на письмі не позначаються, а саме:

а) на стику твірної основи і суфікса чується **ц** або **дз**: братський, солдатський, людський, багатство, людство;

б) кінцевий твірної основи **т** не вимовляється (але пишеться): президентський, студентський, туристський.

3. Уподібнення приголосних відбувається тоді, коли стикаються свистячі **с, ц, з, дз** і шиплячі **ш, ч, ж, дж** між собою або із зубними **д, т**.

Свистячі перед шиплячими переходять у парні шиплячі: **з — ж, ц — ч, с — ш**. Це відбивається й на письмі: брязк — бряжчати, в'їзд — в'їжджений, пісок — піщинка [п'ішчинка], пуск — пущений, Київський — Київщина, Васько — Ващенко, козацький — козаччина.

Виняток на письмі становлять:

а) присвійні прикметники, у яких перед шиплячими незалежно від вимови пишеться та сама буква, що й у твірній основі: Параска — Парасчин (але прізвище: Паращук), Ониська — Онисьчин (але прізвище: Онищенко), Мотузка — Мотузчин, кицька — кицьчин;

б) префікси **роз-**, **без-**, **з-**, у яких пишеться буква **з**: розжитися, розшукати, розчин, безжурний, безшумний, зчовгати;

в) дієприслівники: принісши, привісши.

І навпаки, шиплячі перед свистячими переходять у парні свистячі, але на письмі це не позначається: книжка — у книжці, дошка — на дошці, річка — на річці, зваж — зважся, робиш — робишся.

Зубні **т, д** перед свистячими й шиплячими у вимові зазнають змін (змінюються **т** відповідно на **ц, ч**; **д** відповідно на **д^з, д^ж**), але на письмі це не позначається: тітка — тітці, тітчин, літати — льотчик, робить — робиться, короткий — коротший, сусідка — сусідці — сусідчин, погодитися — погодься, солодкий — солодший.

Не вимовляється, але пишеться буква **т**:

а) у групах приголосних **стськ, нтськ, нтств** (у прикметниках та іменниках, утворених від іншомовних слів на **-ст, -нт** за допомогою суфіксів **-ськ-** та **-ств-**): турист — туристський, модерніст — модерністський, студент — студентський, гігант — гігантський, студент — студентство, агент — агентство;

б) у групах приголосних **стц, стч**: невістка — невістці — невістчин, гімнастка — гімнастці, артистка — артистці, хустка — у хустці, пастка — у пастці